

Куп 2.

1-71

M. Gorkij

M a k a r C u d r a

Qotormon Q. BAJALIN

Frunze
Qыrmembaş
1935

874.

Г 71.

M. GORKII

MAKAR CUDRA

(EKINCI ÇOLU BASILIBŞB)

Qotorqon: Q. BAJALIN '

FRUNZE
QBRMEMBAS
1935

MAKAR CUDRA

Teñizden nımduu, salqın çel soqur, tolqundardıñ qarqa kelip uruluunan sıqqan mınduu, tilsiz tavıstarın, suu vojudta toptosqon əsymdykterdın şuuldaqan nazik, sırduu yndəryn keñ talaada taman taratat. Anda-sanda, çeldin soqqon kuctuu erkini çalındı yjler, əzy menen birge qatır, byrysken çalıvraqtardı u urup alıp kelip, otqo taştajt: bizdi ajlantır, qurcar alqan kuzgy tyndın qararaqılyq qaltıraqandaj, qorqqondoı, bir çaqqa çılqandaj solot. Bir mezgilde, oñ çaqımdan—baş ucuna kez çetkiş keñ talaa—sol çaqımdan—meltiregen tıpsız teñiz aşıp ketip, maqa qarş çanımda olturqan qarşıqan Makar Cudrada kezum tüşet. Al-öz tavorunun attarın vaqa turqan. Attarız bizden bir elyu sarçancalıq çerde çajlıp ottop çatıştı.

Çeldin suuq tolquını Makardıñ serkenin aşıp, anıñ cınyu kökyrəgüne kelip, rajımsız tyrdə soqulat; biroq, al, anı tootvoston men çaqıt qarap, kuctuu, vaatır kökyrəgyn ketəyup, çanbaştap çatat; əzınyñ coñ myştəgynen tameki tartır, oozunan da, mırduunan da qojuu tytyndər sıqarat; menin vaşım arqılıu qajdadır keñ talaanın əlyk şajactuu ınsız çatqan qararaqılyqna kez çiberet; kizimin qımtılanıp, suuq çelden saqtanbastan tıvaj meni menen syjleşyp çattı.

— Sen eşentıp çyrgen əkensin? Anıñ çaqş! Sen əzyne ılaşq çol taap alqansın, şunqarım! Oşondoı

№2542

874

boluuñ kerek; çyr, çer kër, el arala; mooqumuñ qanat eken, çat da ol! Мына, vardyq usul! dedi Makar. Апын „ошондой болуу керек“ degen сөзүнө менин qarşь boluuma, al, kër qulaq salьp uqbastan, сөзүн uzarta baştady:

— Turmuş? Başqa kişiler dejsinbi? Ee! Saqa alardьn emne keregi var? Sen özün turmuş emessinbi? Başqa kişiler sensiz ele çaşaj alьşat çana çaşar da kele çatьşat. Sen, balkim, özүңdy birөөгө kerek bolot, dep ojlojsunbu?, Sen nan, bolboso, tajaq emessin; senin ec kimge da keregin çoq.

— Yjronyygө, başqalardь yjretyygө dejsinbi? Sen yjretyp, alardь vaqyttu qьlьñ kelesi? Çoq, sen qьla albajьn. Murun sen cactarьndь aqartьp, anan varьp, yjretyygө kerek, degin. Emnege yjretyygө? Özynө emne kerek ekendigin ar kim bilet. Aqьlduular, emne var bolso, oşonu alьşat, aqьlsьzdar ec nerse, ala albajьt qur qalьşat. Ar kim özy yjronet...

— Senin alarьdь qьlьq kişiler. Bir çerge yjlyşyp bir-birin ezişet. Qaracь, çer betinde qanca kër orundar,—oñ qolun şiltep, keñ talaanь kersetty,—varьzь da işter çatьşat. Emne үсүн? Kimge? Muni ec kim bilbejt. Kişinin çer ajdar çatqanь keryp, ojlojsun; мына, mañdaj terin aqьzьp, kycyn çerge çumşar çatat, biroq, kişin oşol çerge çatьp, oşondo cirijit. Andan ec nerse da qalvajt, өз çerinen al ec nerse da көrөjt, tuulqanda qandaj bolso, oşondoq aqьlsьz bolup өlet,—dep ojlonosun.

— Alda, al, çer qazuu үсүн çana özynө көr qazuuqa da ylgьrөstөñ ölyu үсүн tuulqanьbь? Al, erkindikti көрөvü? Talaanьn kendigin, al, bile alavь? Talaanьn tolgunduu sözdery апын çyregyn qubantavь? Al-qul. Al, ömyry vojunca qul bolup çaşoo үсүн tuulqan. Мына, vardyq iş uşundaj! Al, özynө emne qьla alat? Al, özynө azьraq aqьl kirgende, azьlp ölyuny qana bilet.

— Мына, qara, men 58 çaşqa keldim. Uşul çaşьm-dьn icinde көpty көrdym. Al көrgөnderymды qaqaz-

qa çazsa, bul turqan senin başьqьñ sьjaqtuu min başьqьda da vatvas ele. Qana, ajteь ... Men qandaj qajьş çaqtarda bolbodum? Ajta-albajьn. Sen al men bolqon çaqtardь bilbejsin. Oşondoq bolup çaşooqo kerek; çyrө ver, alqan betinden qajьtva,—мына vardyqь uşunda. Bir orunqa көp toqtolbo; anda emne var? Kөrөşynvь, kyn menen tyn birin biri quuşup. çerdi aylanьp curqaşat; sen da oşolor sьjaqtuu, turmuştan çadavas үсүн, turmuştu ojlonuudan qac. Egerde апынlonot ekensin—turmuştan çadajьn. Ee, ar qacan oşondoq bolot. Meni menen da al oşondoq boldu. Ee, şunqarьm, oşondoq boldu!

— Galicinde men navaqta olturdum. Navaqta olturuu eñ kenysьz qo, şunqarьm. Ee, kenysьz! Kenysьzdykton: dyjnөdө emne үсүн çaşar turamьn, degen ojqo qaldьm. Terezeden talaanь qaradьnьm da meni qajьş vasьp, çyregymды qьsa başajit. Dьnyjөdө emne үсүн turqanьndь kim ajta-alat? Ec kim ajta albajit, Şunqarьm! Bul çөynөñ özyñdөн suroonun da keregi çoq. Çaşa, мына vaarьzь uşunda. Çyr, aylanьn көz sal, oşondo seni ec uvaqьtta qajьş-qara vasvajt. Men anda az qana çerden muunup өlvөj, aman qaldьm. Мына uşundaj!

— Ee, men bir kişi menen syjleşkөн kynym boldu. Al, sizdin qalyqtan, orus-sopu adam völo turqan. Oşol ajtat: özyñdyn tilegenincө çaşavastan, qudajьn çazqanь vojunca çaşooq kerek. Qudajьqa sьjьnsan, senin suraqanьndьn vaarьn al beret, dejt, Özynyn ystyn-dögy kişimi çьrьtьq, tьtьlqan. Men aqa: „andaj bolso, qudajьdan özynө bir çañь kişim surap alsanь!“—, dep ajttьm. Al, maqa acuilanьp, tildep, meni çanьnan quup çiverdi. Al, uşunun aldьnda qana, kişilerdi çaqьş көryygө, kecirimдыu voluuqa kerek dep, ajttь ele; egerde, menin sözderym апын acuilandьrқан bolso, al meni keciryygө kerek ele. Al da eldi yjretөt, emiş! Alar, eldi az çemekke yjretyşөt, biroq, özdery sotkesine on irettep çeşet.

Makar, ocoqgo tykyrdy, sezynen toqtolup, mystogynе tameki toltura bastady. Cel aqyryn, ajanьctuu tartyp soqulat; attar qaranqь icinde bysqьrьp, kisheneshet. Tavor saqtan ьrdaqan cumsaq, munduu yndyn toltunu kelip, vizge uqulat. Al ьrdь ьrdaqan Makardьn qьzь—suluu Nanke. Men, anyn kьkyrөгynөн сыqqan qojuu, munduu unyn bile turqanmьn. Al, ar qacan ьrdaqanda, bir nersеge ьraazь volboqondoь, bir nerseni suraqandaj, „amansьzьvь“ dep ajtqandaj volo turqan. Anyн сыlma, tunuq qara-toru сыzunde qan qatьndar zavqьsьnьn izi var; aldaqandaj kьlөnkө menen tartьlqan qoj kьz-qara kьzunde qarqь tura albastyq suluuluqu bilinip, özynөн başqa nerselerdi kөрө albaqandaj, qordoqondoь volot.

Makar maqan mystөгyn берip:

—Tart! Qьzьm, saqьsь ьrdəp çatavy?-dədi,-uşundaь qьzьdьn seni syjuyn saqьsь kөгөrvy elen? Coq? Saqьsь! Oşondoь voluuqa kerek-qьzdarqa işenve, alardan vojundu oolaq saqta. Qьzьdь övyu, menin mystөгymdy tartuudan saqьsьraaq, konyldyrөök, biroq, qьzьdь bir övtuь cyrөгyndөгy qajratьn, erkin vytkeny. Al seni özynө vajlajt. Emne menen vajlaqanьn sen көrө albajьsьn. Any övyugөda mymkundyk volbojt. Sen aqa varьlьq çanьlьdь qurman qьlasьn. Durus! Saqtan, qьzdardan! Ar qacan alar çalqan ajtьsat, dyjnөdө volqon varьlьq nerselerden seni artyq syjөm, dep kelişet! Qana, ijne menen aqьryn any sajьp көrcy, cyrөгyndy vьsьratsьn: a, men vilem! Ee, men көrty vilem! Emese, şunqarьm, men bir volqon angemeni ajtьp berejivni? Sen any көnylyңe saqta! Kөnylyңe saqtasan, ömyruң vojunca quş sьjaqtun eriktyu volosun.

„Dyjnөdө Lojko Zovar attuu bir ças sьqan çigit voldu. Bytyn Vengerstan, Cegstan, Slajbaktja, çana vardьq teniz aylanasyndaqь elder any bile turqan-en qajrattuu, er çigit ele. Al çaq ajmaqta qь ajьldardьn kişllerinin көvy any ölturyugө qarqьsь qьlьşat. Biroq, al, çasaj beret; egerde bir attь çaqьsь көrүp qalsa, al attь bir polk soldat qojup qajtartsada,

any Zovar any ketip mine turqan, ystynde taң-tamaşa qьla turqan. Ee! Al birөdөн qorqcu beken? Aqa özynyn nekөrlөry menen şajtan kelseda, alardy vьsaq menen sajsasa da, ajavaј tildeer ele; volboso, alardyң tanoosuna keltirip turup teber ele-munu, sun iştevej qojvoj turqan!

„Varьlьq tavorlor Lojkonu bilişе, volboso uqьsa turqan. Al, çalqьz qana attardь çaqьsь көrcy. Biroq, bir az minip cyrgөndөн kijin alardy satьp çiveryycy; aqcasьn kim volso, oşol alucu. Aqa ec nerse qadьrduu volboqon. Egerde, saqta anyн cyrөгy kerek volso, kьkyrөгynөн cyrөгyn özy çulup any, al çaqьsь volso, veryygө da dajar ele. Mьna, al, oşondoь ele, şunqarьm!

„Al ubaqьtta vizdin tavor bekesine vojunda көcүp cyrcy. Buqa 10 çy voldu. Bir kuny viz çazqь tynde olturduq; men, kaşot menen urušta volqon soldat Danьja, Nur qarьja, Danьjanьn qьzь-kadda çana başqalar.

„Sen menin Nankemdi bilisivni? Al qьzdardьn padьşasь! Biroq, any Raddaqa tenestiryugө çaravajt. —Aqa Nankenin teң voluu qajda! Radda tuurasьnan sөz menen ec nerse ajtьp vere albajьn. Balkim, anyн suluuluqun qьl qьjaq menen ojnop, ajtьp veryygө volor ele. Biroq any da, qьl qьjaqtь өз çanьndaj çaqьsь bilgen kişi ojnop vere alat.

„Al, көp çigitтерdin cyrөгyn ooru qьldь. Pajraj, көp! Marupa da uzun cactuu „Magnat“ attuu bir qarь palek, Raddanь көrүp, aşьq voldu. Atьnьn ystynde turup, bezgek volqon kişidej qaltьrap, qьzdan көzyn albajt. Özy, majram kunyndөгy şajtandaj, suluu ele; çapanь altьn menen tigilgen, beline vajlanqan qьlьsь altьn taştardan qozdolqon atь az qana butu menen çer çarьp, tьvьrcьlasa, çapanь da, qьlьsь da çaqьlqandaj çarqьrap kete turqan... Başьndaqь төvetejnin varqut tьşь, көktyn bir yzynydysy, deerdik ele. Al, qarь uluq kişi volucu. Raddanь, al, qarap-qarap turup: ej, öv meni, bir

centek aqca verem!" dedi. Qız uncuqbastan teskerli qaradı. Magnat: irençitken bolsom kecir, eñ bolbo-so, meni qarap, bir ooz cılıu sezyndu ajt!—dedi, qart Magnat. Anın birden murunqu uluqtuqu cõqoldu; qızdın aldına bir vaştıq aqca ırgıttı. Qız, kergen kişige salınır, butu menen anı valcırqa teer cıverdi. Magnat:

—Ee qız!—der uşkıyur, atın qamcılандь, tu-mandanır artınан саң қана көгунур қалдь.

Al ekinci kyny daqь keldi.—Qızdın atası kim der, butkyl tavordu çarıtır, qıjıqrat: Danıjla tışqa cıqıtı. „Sat qızındь, emne alsañ da, al!“—dedi, Magnat. Aqca Danıjla:—mındajlardь taqsırlar qana isteset; alar, özderınyn cocqolorunan tartır, aj, atına cejin satışat; a, men Kaşet menen urušta voldum, ec nerse menen satuuluq qılvajm!—dedi. Al, qılсын қармар, acıulana vaştadı. Bıroq, vızdın aravızda bıroғ anın atınyn qulaqına kylyp tur-қан cыcala tьqtı. Atь yrkken vojdon ala qacır çenodь: vız da cыjnalıсыр, çenoj vaştadıq. Bır kyn cırdyk, ekinci kyny cıyur kele çatır, kecke çaqın qarasaq—al, vızdı qup çetken. Ej, siz, qudaj menen sizdın aldınызda menin konylym taza; ver, qızыңдь maqa qatındьqqa: siz menen varlıq myl-kymdy velyşem, men coң vajmın!—dedi. Özy qızы-гьр, tataгьр, çeldin erkindaegi cөptej, eerinin ыstyn-dө termetilet. Biz ojqo qaldыq. Murutunun aldınан qana Danıjla:

—„Qana, qızım, sen emne dejsin? Syjle!—dedi.

—Egerde, şunqar öz ыqtыjarь menen qarqa-нын uşasyna varsa, al, emnege ajlanır keter ele? Der, qajta Radda vızden suradı.

Danıjla kylyp cıverdi. Biz da qoşo kyldyk.

—„Bara kelde, qızım! Uqtuınu, taqsır? Iş vol-vojt! Özyne vaşqa qoluqtu izde—alar vat kengyc kelişet,—dedi Danıjla. Biz alqa qarap cıre vaştadıq.

„Al, taqsır, tebetejin alır, çerge ırgıttı; çer-di titiretip, carqan vojdon kettı. Mьna, Radda uşun-daj ele, şunqarım!

„Oşondoј! Bır kyny tynde oltursaқ, talaa vo-juna tarqalır, sızlyqan muzıka uqulat: çaqşь mu-zıka! Anın munđuu ыny tamırdaqь qandь qajna-tır, bır çaqqa çaqırqandaj volot. Biz, vaarьvızda, bır nersenı sezgendej, tilegendej volobuz; al tilegen nersevız tavylqandan kılın, andan arь çaqoonun kere-gi coq sьjaqtuu volot; volboso, butkyl çer cızyne padışa volup çaqooqo—der ojlonosun, şunqarım!

„Bır mezigilde qarandıqьnь qaq çarır, bır at cыqa keldi. Ustynde adam var. Al, qıjaqın tartır, vız çaqqa çaqındaj vaştadı; otqo çaqın kelip toqtoldu, qıjaqın alır, cılmajır, vız çaqıtı qaradı.

—Ee, Zovar, sen ekensin qo!—der, Radda quvanır, qıjıqгьр cıverdi, mьna, bul çaqta eken qo, Lojko Zovar!—dedi.

„Murutu ijinine tyşыр, qara tarmal casьna aralaşqan, közy tunuq cıldызdaj çarqırajt, kylym-syrogeny—tolqon aj şekildy; çalqan ajtsam, perı soqsun! Atь menen eзыn bır temirden çasatqan, der ajtardыq. Ottun çarьqına çaqılсыр, butken voju qan sьjaqtuu volup, kerynot; kылse, tişteri çal-tırajt. Egerde, al maqa bır sөz ajtbastan, dyjnөdө çasaqandıqьma kez salbastan murun men anь ezym sьjaqtuu syvbegen bolsom, menin cızym qu-rusun.

—Mьna şunqarım, qandaj kışiler volot! Al se-nin kezıne bır qarasa, senin konylyndy ezyne tar-tat. Sen, vuqa ujalbastan, qajtır andaj kışiler me-nen volqonuna voj ketoresyn, eзыn da çaqşь voluu-qa ajlanasyn. Az dostum, mındaj kışiler! Çarajt, mejli, az bolsun—dyjnөdө çaqşьlar көр volqon vol-so, anь çaqşь qatarında esepteşbes ele. Oşondoј! Eşit, төmenkyny da.

„Lojko, sen çaqşь ojnojsun! Mındaj yndyy, se-zilgic qıjaqtı saqa kim çasap verdi?—dedi Radda. Al, kyldy:—men ezym çasadım. Çasaqanda da, çь-qactan çasavaj, ezymdyn eң qatuu syjgen çaş qız-dın көkyregynen çasadım, qıldarın anın nazık

çyrgöynөн сьпнадьм: çьжақьм азьгаақ çаңьлшат, бироқ, қолума таяқьн қандај қармоону билем,—dedi.

„Belgilyu, bizdin çigitter, qьzdar çyrgөktөryn çандьгвас усын алардын көздөryn тумandatuuqa araket қьлшат; өздөry qьzdar усын қажьдьяльп çyryšet. Мына, Lojkada ошондој. Biroq Lojkonun оjun-daқьдај volvodu. Radda teskeri бурулup, estep:—Zovardь aқьlduu, çақь çigit деп, syjleşy ele—мына кишiler, çалқан айтшат екен!—dedi da, ketip qaldь.

„—Ee, suluu qьz, senin tişterin qurc eken! Dep, Lojko көздөryn çaltьratьp, atьnan tyşty. —Amansьzdarьvь, tuuqandar! Мына, men sizderge keldim!—dedi. Anьn bul sözьne Danьjla:

—„Raқьm etiniz, qonoq!—dedi. Övüştyk. Syjleştyk. Uqtoooqo çattьq... Qatuu uqtadьq. Erteң menen qarasaq. Zovardьn vaşь taңьlduu!—Bul emne? Kөrsө, uqtар çatқан da anь at terken eken.

„—Biz al attьn қандај atekendigin tyşynup, vaarьгьvьz da çьlmajьp, kyldyk. Danьjla da kyldь. Emne, alda Raddaqa Lojkonun aarзьvaçanьvь? Biroq, bul çoq iş! Qьz qancalьq çақьь volvosun, anьn көnyly tar çana тајьz, anьn mojuuna bir but altьn ilseң da, vaarь bir, menдан çақьь volo albajt, қандај volso, ошондој qala beret. Ee, durus, çақьь!

„Al ordubuzda viz turucubuz. Bizdin al ubaқьtta işibiz çақьь ele. Zovarda viz menen birge turucu Al azamat ele. Qarьjalар sьjaqtuu көрten qavarduu çana orusca, Madьjarca, vilyucy. Syjlej турған volso, өmyryң vojunca uqtavaj, anьn sezyn тыңaar elen! Ojnoqonun ајtsam—dyjnөde andaj ojnoqon birөө volqon volso, maqa çақььдан tişisn! тајақь menen қьldарьн tartqanda—çyrgөyң senin dirildeј турған, екinci дақь tartqanda—çyrgөyң toqtolup, тыңaj турған; al ojnop, çьlmajuucu ele. Anьn qьjaқьн тындақьanda, birde киşinin ьjlaқььь, birde kylykysy kelyucy. Мына, азьr saqa бирөөнyn oor, aja-

nyctuu ontoqonu bilinip, senden çardam suraқьandaj, senin көkyrөgyңdy vьsaq tilgendeј voloturған. Tigi көryngөн ken talaa, көkke qajьlduu çomoq syjlegөndeј volot. Er çigitli uzatьp сьçьp ьjlaқьан qьzdaј, er çigit qьzдь ken talaaqa çақььqандај volot. Birden—kyn kyrgьrөgendeј volup eriktyu, çanduu ьr uqulat; al ьrqa qoşamat қьльp, kyңdyn özyda, көk çyzynde vьjlegen sьjaqtuu volot. Мына, uşundaj ele, şunqарьm!

„Senin vytkөн vojunдақь varььq tamьгьң al ьrdь tyşьne турған, sen vytkyl özyң da al ьrqa verile турқаньн. Egerde, ошондо Lojko: „çoldoştor, vьsaq salьңьzdar“—deј qalsa, viz, vaarьгьvьzda anьn көрсөtkөnyne vьsaq salar elek. Al, киşi menen varььq nerseni iştej aluu усын, anь киşilerda çақьь көrycy. Avьдан çақьь көrycy. Çalqьz қана Radda anь qarоocu emes. Al, çalaң қана qaravaj qojsa volvoduu, daқь Lojkonu şьldьң қьльp, kylycy. Al, Zovardьn çyrgөyне avьdan tişdi, oova, avьdan! Lojko murutun tartqьlar, tişterin qьrcьldata турған; көздөryn typsyz qar-qaraңqь қьльp qarоocu. Bir kezde көздөry çaltьrap ketse, çаңьндь qorqunuc vasa турған. Tyңde ьraaқьqa, ken talaaqa, vaarь qьl qьjaқьн таң atqanea ьjlata турған, ьjь qajratьn көmycy. Biz çatьp, тыңap, ojlouucubuz: emne қьlduuqa, vьlebiz, egerde eki, таş bir - birine tişişse, алардын arasьna kiryygө mymkyn emestigin, vьсьratat da qojot, iş uşundaj voldu.

„Biz, bir kyny сьпнальшьp, işteribiz çөnynde syjleşyp, olturuştuq. Kөnylsyz volup ketti. Danьjla Lojkodon:—Zovar, bizdin көnylyvьzdy асьp, bir ьr ьrda!—dedi. Zovar, özynөн alьььraaқ көкty qarap çalqasьnan çerde çatқан Raddaqa көz çьberip, qьjaқььн қьldарьна qol şiltedi. Qьjaқььda, anьq qьzdar көkyrөgyнөн çasalқан sьjaqtuu syjlej vaşadь. Lojko ьrdap da çьberdi.

Ej, ej!
Kökürögümde ot çarçan,
Qolunda qatuu kucum var;
Ken talaanь qaq çarçan,
Çürer aq voz atım var.

„Radda möjnün vurup, ығынпн көзүн қарар-
сымайдь. Lojko, таң қызыь сыжақтуу, қыр-қызыь
волуп кетти.

Gej, ger gej!
Ee, menin çoldoşum!
Alqa qarar vasalyq,
Tyn çatınyр talaanь,
Çeldej kecir savalyq.
Tanqa qarşь cyguyur.
Taç sekitirip, tyjuur;
Ojno, sekir, çaqılym,
Biroq, sekir aqşьm;
Çalıп aqça tijbesin,
Suuq көz seni көrөesyn.

„Мына“ ыг. Азыг андај ес ким ыгдај албай!
Radda oozunan suu qьşьp сықарған сыжақтуу қылып:

„Lojko, sen, ancalyq çoqoru ketbesen volor ele;
vajçooşuzdan murduç menen vatqaqqa сығылып,
murutundu bulqajşьп, vajqar iş qып, dedi. Lojko
acuulu kezь menen qьzqa qarady, biroq es nerse
ajtvady, azamat, savыг qыды, ығып ыгдај verdi:

„Gej, ger!
Biz, ekeşьyuz, көр uqtar,
Taç atınyр, qoşvoşluq;
Ej, gej!
Ujatyп qalyр otuna,
Eige şaldып volvoşluq!

— „Aj, ыг emesni eken! Мындај ыгды ес бир ешит-
кенім çoq ele; çaldып ajtqan volsom, şajtan өзүнө
menden myştөk çasasьп, dedi Danşьla. Nur qarşьja
murutun vurap, ijinin көterdy, vaarşьvzdyп көңулы-
vuzge da Zovardьп bul ыг çaqıly: çaldыz çana Radda-
qa çarçanь çoq.

„Kynderdyn birinde, cirkej da şuңqarça şaң-
şьp,—andan ыstyп volçusu kelgen,—dedi Radda.
Bizge anьп sezy ыstyvuzge qar taştaqan сыжақ-
tuu voldu.

— „Balkı, qьşьm, sen menden tajaq çegin kel-
dişii? Dep, Danşьla qьşьna çulundu. Zovar teşeteyin
çerge ыgqьşьp çiverdi: anь, çerdej volup qarara tyştь.

„Toqto, Danşьla? Azoo atqa, temir oozduq kerek!
Qьşьndь maqa ber, emyrdyk çoldoştuqqa—dedi.

Danşьla kylyp:

— „Barakelde, sezyçe! Al, qьşьmdь, qolundan
kelse,—dedi.

— „Çaqşь volot; dedi Lojko, Raddaqa qarap:

— „Emese qьz, azdaj volso, sezymdy uq. Antip,
men-mensiniş çaravajı! Sen сыжақтуу qьzdardь көр
kөrdym. Oova, көр! Alardьп birөө da sen сыжақтуу
menin cyrөгymө tijgeni çoq ele. Aj Radda, menin
çanьmdь çьjnadyп. Emne qыluu kerek? Emne volso
volor. Attanьp, өзүнөпн qасыр kete turqan at çoq.
Qudaj aldynda, özьmьdyn namşьşьm ыcyп çana atan
menen uşul turqan elderdin çanьnda seni qatьn-
dyqqa men alam. Biroq, qara, menin erkime toş-
qool volbo; men erkin kişimin, qandaj turqum kel-
se, oşondoj turam,—dep, Zovar tiştениp көzүн çal-
тыратьp, qьzdyп çanьna vasьp keldi. Biz kezьvuzdy
alvaj qarap turavьz. Al, qьzqa qolun sundu. „Rad-
da, qulan atqa oozduq qatıty!“ dep, biz icinizden
oşlonduq. Bir kezde, көrөvuz, Lojko qolun bulqap
keçigesi menen çerge şalaq dej tyştь.

„Bul emne şumduq! Çigittin cyrөгьne oq tij-
gen сыжақтуу сығыды. Kөrsө, Radda, qajşь şapalaq-
ы anьп vutuna ilip, өзьп көzdej tartьptьp, Lojka
oşondop сығылqan eken.

— „Qьz çьjmyldavaj qajta orduna çatıty, ыnsyz
seşьsyz kyldy. Biz, emne volor eken dep, qarap
turavьz. Lojko çerde olturup, vaşьm çarşьiat dep
qorçoşusup, qolu menen vaşьп myçьşьdy. Aqşьp
ordunan turup, ec kimdi qaravastan, talaaqa ketti,
Nuri—tiginin artьnan көz sal,—dep maqa şьvьradь;
men çaşьrьnyр, qaranqь tynde taalaпь voşlop, Zovar-
dyп artьnan çenөdym. Oşondoj, şuңqarşьm!“.

Makar müstəgynyn kylyn qaçыр тысыр, qajra aqa taməki toltura başda. Men şinelge çaqşylar oronup, çambaştar, anın şamalqa, künge kuyğen qara betine qarajmın. M qajrattuu, syryu başın qıçıldatır, icinen özünə bir nərse dep, qovurajt, anda vuurul murutu da birge qıvırar ketet. Çel başna kelip soqulup, cəsın çelsiretet. Özyda, çaqşyl-qan tijir kuydyrılso, qatuu, vək, men-mensin-gendigin qojo vevəgen qarş çyğacqa oqşojt. Teniz murunqudaj çar menen şvırdaştı; çel da, anın şvırın keç talaaga tartır çattı. Nanke ırınan toqtolqon. Toptoşur kəkke çynalqan tumandar kyzgy tyndy oqo veter qarandylattı.

— „Lojko, qolun qojo verip, başın tənən salır, al-qa qaraj vasa verdi; bir vulaqtın çanındaq suulu cıncırqa kelip toqtor, çartaşqa cıqır olturup, tereç yşkyrdy. Anın yşkyrugyn ajadım, çyrögymdy qan çuucandaj boldu. Biroq çanına varqanım çoq. Səz menen qajqıça çardam qıla alvajsın— durusbu? Bir saat olturdu, eki saat olturdu, mına ucuney saat; oşondo da, al, çıjmydavajt—olturat.

„Men aqa çaqşın çerde çatam. Tyn çarq, aj al- tın nurun keç talaaga cəsıratıt; ırta çatqan nərse- lerdin vaarş da daana volup kəryndy.

„Bir mezgilde tavor çaqtan aşqır kele çatqan Raddağa kezum tyştı.

„Men qıvanır kettim. Ee, çaqş boldu, Radda çararlıq qız!“ dep, icimden ojlondum. Qız Lojkonun çanına keldi, biroq Lojko anı vilgen çoq; qolun ijinine qojdu ele, Lojko silkindi, başın kəterdi; qız- dı kəyup, ordunan tura qalır, vısaqşın aldı. Balaa boldu, qızdı çarır salat qo, tavoroqu elge qıjıqır, alarğa çırqasam,— dep ojlodum—uşul arada:

„Taştı! Başındı çaram! Degen səz uquldu. Qa- raj salsam, Raddanın qolunda taranca turat. Ta- rancasın al Zovardan taq mandajına meelegen eken. Mına, çelmoquz qız! Qana, emi ekəynyn kucy varavar. mından arş emne volor eken?—dep ojlonup turam.

Radda tarancasın veline qıstarır:

— „Eşit, Zovar! Men seni ıltıryuğə kelgenim çoq, çaraşuuqa keldim. Taştı vısaqşındı!—dedi. Zo- var vısaqşın taştı, qavaqşın tyjup, qızdın kəzün qaradı. Bul bir taq qalarlıq iş ele, ilicəgim! Eki adam qarama qarş turuşup, acıulu kəzdəry menen bir birine qarışat. Ekeoda qandaj çaqş, qandaj çaramduu kışiler. Biz, tunuq aj, oşol çerdegi nər- seler volup, al ekəny qarajvız. Radda:

— „Eşit meni“ Lojko! Men seni syjəm!— dedi. Lojko qolu, butu, vajlanqan şıjaqtuu başın ijkedi.

„Men çigitterdi kəp kərdym. Sen alardın vaar- ırnan da vaatır, çaqşsın; çanın da, çyzyq da alar- dan çarq. Egerde, men alarğa kəzımdy bir irme- sem, ajaqşma çyçılşaar ele, muruttarın çırdıgar ele, menin illegenindı işteşeer ele. Biroq emne raj- da? Alar ansız da çyrəksyz, çaravajt. Men alardın vaarın da özümə vaş ijdirem. Dıjnədə er şqan çigitteri az qaldı, az Lojko. Men ec bir uvaqtta da çigitterdi syjgenım çoq ele— seni syjdım, Lojko. Sen- den da artıq erkinlikti syjəm! Biroq sensiz men tura alvajm! Mensiz sen da tuura alvajsın. Senin çan- ın da, denəç da meniki voluııdu ojlonom, uqasın- vı?—dedi. Çigit kylymsyrəp:

„Uqamın! Senin sezyıdu uquım çyrögümə con qıvanıs, Radda! Qana, daqş ajtsaq!—dedi. Radda:

— „Daqş volso, mına Lojko: sen qancama mojn- nııdu vurqalasan da, seni men özümə vaş ijdirem, sen meniki volosun. Boşqo uvaqtıtı etkeşə. Aldı çaqta seni memn erkeletıym, əvıym kytet. . . Men seni qatuu əvəm, Lojko! Menin ərkənımə sen qaj- rattuu turmuşıdu unutaarsın. . . Şqan çigitterin qıvandırqan senin çanduu ırın keç talaaga tara- lır, çaqşvas.

Anda sen maqa, Raddana, çımşaq, muqavat ırın ırdajsın. Sen uvaqtıtı vəkergə etkeşə. Erten maqa kelip, əzyıdın ulu aqana vaş iğen şıjaq- tuu varlıq tavorıdu aldında menin ajaqşma çyçıl-

İş, oñ qolımdı övöersyn. Oşondo men senin ömyrdük çarım bolom.

—Мына, эмneni oñlondu, şajtan qız! Bul qulaq uqqan iş emes. İgeri zamanda qaratooluq tarda uşundaj adat bolqon dep, qarajalar ajıucu ele. Al vızdın sıqanda andaj adat taqır bolvoqon. Qana, şunqarım мындан da kылкылыгөөк bir nerse oñlotarсы! Tavam dep, bir çыı vaşыңды ајландыrsaң da, oñlotar tava alvajsың!

—Zovar ыңыра, setke сыаар, көкүрөгү çаралу сыјаqtuu, vıtкыл талааны çаңыртыр, çыјқырды. Radda çaltыгар ketti, vıroq vilgızgeni çoq.

—Qoş emi, ertенке сејin, ertен менin tapсырqa-нымды оғундајсын, uqtıңvu Lojko? dedi.

Zovar ыңырапыр:

—Uqtum, оғундатајын, dedi. Qolun qызqa sundu. Al, ајланыр аға qarағаны da çoq. Çıgit, şamal тіјir сықылаң сыçactaj, çalsыдар vaғыр, çerge сықыды; bir de kылыр, bir de ыладь.

—Мына, peri soqqon Radda, azamattь oşontыр çыınady. Men, any arañ алыр kelip, өзynyn orduna olturquzdum.

—Ee adamдын çajаq otuna kyjuu çajсы çinge kerek? Çajаq—zardan adamдын çyрөгynyn çarыыр, ыңыраңаңаны kim syjet? Мына, oñlon!...

—Men tavoro çajыр, bolqon іşterdi varық qarajalarqa ajttым. Oñlonuştu, ertенге сејin savыр çыыр tura turalь, мындан эмне volup сыçar eken, —deşti. Ertенki kecke vız ocoqtun çанына сыınалыştь. Lojkoda keldi. Al bir tyndyn icinde avьdan arықтаған, көzdeгy ujasына kirip, önynde çajағын izl var, төмен qarар vızge:

—Мына, мындај iş çoldoştor! Men ыгynky tynde өзымдын çyрөгymды qarар, andan murunqu menin erkin turmuşuma оғun tapvadyм. Çyрөгymde çalyz çana Radda turat. Tigine, Radda suluu, dan çыындај kылымсыrejt! Al, өз erkindigin menden da çaqısyjet. Men anyн ајағына сықылmaçсы voldum. Al oşondoј çыı, dep, vıjurdu. Al, bul kynky kyngө сејin

өрдөкty tamaşalaqandaј, qызdar menen tamaşalaşьrkelgen, er çigit Lojko Zovardь, өзynyn sululuqu menen çengendigin elge көсетkysy keldi. Мындан kijin al menin ömyrdük çarым volot, meni erkeletet, övet, men anda sizderge ы ыrdар vere alvajsө, erkindigimdi da ајавам! Uşundajь, Radda? Dep, Lojko көзyn alajыр, çajқылуu çyzy menen çызqa qarady. Qыз, ыnsyz-sezsyz, tomsorup, vaşын ijker, qolu menen aqa butun көsettö. Biz qarajьvз, эмне volorun vilbedik. Lojko Zovardын qыздын ајағына сықылаңаны iş çыыр көvөs ысун bir çaqqa ketkiviz keldi. Mejil, çalyz çana Radda çalsын, degen oјqо keldik. Biz bir nersege çajығqandaј, bir nerseni ајақандај volduq.

Radda: „vol! Dep, çыјқырды.

Lojko:

—Ee aşьqva, ылгыresyn, daqь seni çalyçьrар, —dep kyldy. Kылkysy, volot temirdin ыңырағаңаны сыјаqtandy.

—Мына, çoldoştor, iş uşundaj! Emi эмне iş qaldь? Raddаны çyрөгy özy ajtqandaј bek ekendigin vilyu çana qaldь. Qana, vilejinci, Kecirinızder meni, tuuqandar!—dedi.

—Biz, Zovardын эмне қылаңы çatqанын avajлар көryyge da ылгырө avadyq. Radda çerge kelip сықыды. Көкүрөгyne Zovardын çысыq vьсаqь savьна сејin qadalыр çалырть. Biz эмне ekenisizdi vilbeј qaldь.

—Radda vьsaqtь suurup алыр, teskeri ыçытть. Örylgen qara çacь menen vьsaqь тіјgen çerin vaşьp, kылымсыreр, асыq, daana çыыр:

—Qoş, Lojko! Senin uşundaj қылаңды мен vildim ele, dedi. Çan verdi...

—Tyşyndıңvy qызды, şunqarım? Al oşondoј şajtan qыз ele!

Lojko keç талааны çаңыртыр:

—Ee, tekeberduy çаныşam, senin ајағына мен сықылајын—dedi. Çerge сықыыр, олык çatqan Raddанын butun өөр, çымыдавај çалыр qaldь. Biz tebetejlerisizdi алыр, uncuqvaј qarар turavьz.

„Məndaj işke emne aftar elen, şunqarım? Nur qarışja, munun qolu-butın vajlaşılq! Der aftarqan boldu. Lojko Zovardı kim vajlaşın, vajlooqo kimdin qolu varat? Munu Nur qarışja əzyda bile turqan. Qolun silkir, teskeri başp ketti. Danışla, Raddanın cetke ırqıtqan vısaqın çerden alıp, vuurul murutun qıj-nydatıp, kərkə sejin anp qarap turdu. Vısaqtaq Raddanın qanp şunqanp çoq ele. Vısaq murunqusun-
daj qıjıp, murunqusundaj qurc volo turqan. Danışla, Zovardın çanpna çaqırdar kelir, arqasınan taq çyregünə keltirip turup, vısaq menen anp sajdı. Al, Raddanın atası qarış Danışla ele.

Lojko oodağıbır, Danışlanı qarap, ar asıq qıjıp,
— „Məna, uşundaj!— dedi. Raddanı quup, ketti...

„Biz qarap turavız. Radda ərmə çasın qolu menen kəkyregünə qıjıp, acılqan kəzderün kəktü qaratıp, çerde çatat; anın ajaqında sulap er Lojko Zovar çatat, tarmal çası eegine tışyp, çyzun kərsətəjt.

„Biz turavız, oşlonovuz. Qarışja Danışlanın qas-
tarı çıjıgıbır, muruttarı qıjnytdar ketti, uncuqvaj k-
kty qaradı. Aq saqaldıu Nur qarışja voortoqtıp çerge çatıp, başın iker vızdop, ıjlar çıverdi.

— Arıjne, ıjlooqo kerek ele, şunqarım!

— Bara çatqan ekensin, oşol çoluç menen kete-
ber, başqa çaqqa vurulsa, tıp tıura var. Balkim, al çoluç voşqo qalvas. Məna, varlıq səzüm uşul, şun-
qarım! . .

Makar uncuqvaj qaldı. Mıştəgyn taməki salqıç
celegine salıp, kəkyregünə çerkenin qımtılandı.
Çaan seveler, çaj baştadı, şamal küçədy, təniz acuu-
lanıp, kuyıldop, küçənup çattı. Yıpyldop əçur va-
ra çatqan ottun çanpna attar çıburup kellişip, çon,
aqıldıu kəzderü menen bizdi qarap, toqtoluştı, bizdi
ajlantıp qurcar alıştı.

Makar, çumşaq unu menen attarqa qarap:

„Tak, tak, tak!— der qıjırdı. Əzynun sujuk-
tuu qara atının mojunun alağanı menen çarqılar,
maça qarap:

— Uqtoqo uvaqıt!— dedi. Başın çerkenine qa-
tıp, valşandaj sozulup, çerge çattı. Tınc vıldu.
Menin ujqum kəlsedi. Men talaanın qaraqılyqın
qarajmın, kəz alımda, avada men mensingen suluu
Raddanın suzyp çyrgen kəbetesi kəyngəndej volot;
al, əyilgen qara çasın qolu menen kəkyregündəy
çarasına başqandaj, icke, şırıñki qara varmaqtar-
nan qandar tamçılaqandaj, çerge tışkən tamç qan-
darı, ottoj qızqıt tartqan çıldızdardaj volup
kəynet.

Raddanın artınan qajrattıu er çigit Lojko Zovar-
dın suzyp ketip vara çatqanı kəynet; anın tarmal,
qara-qocqul çactarı çyzunə tışyp, çactarı arasınan
taza, salqın, iri kəz çastarı tamçılaqandaj volot.

Çaan küçədy. Təniz, men-mensingen şıqan
çigiti suluu Lojko Zovar menen soldat Danışlanın
qız Radda çyzunın eç soñqu mıñduu, qajılyu
ıgın ırdaj baştadı.

Ekə tındyn qaranqılyqında unşy, səşy,
qaalqıp, ajlantıqandaj, suluu Lojko çigit, tekeber-
duu Radda qız menen ec bir qatarlaşa albaqandaj
volot...

4276

Texredaktor ABUŞAXMETOV F.

Texredaktor ABUŞAXMETOV F.

Korrektor Mamakejev T. Korrektar Mamakeev T.

Teryuge 5/VII—35-ç. berildi. Basuğa 19/VIII—35-ç. qol . . . juldu.
Qaçqandan formatı 72×105. Bir vaxta tasaqta 9000 arip. Bardi-
qı 1 1/4 v.t. Uroiqrilit № 113. Qırtmetvas № 126. Zakaz № 1146
Tıraç 3000+1.5.

Типография № 1, гор. Фрунзе, „Дом Печати“.

Ваазь 20 т.

Цена 20 к.

Из киргизском языке

Максим Горький

Макар Чудра

2-е издание

Перевод БАЯЛИНА К.

Фрунзе

Киргосиздат

1935